

A kistélepusési könyvtári ellátás nehézségei Baranya megyében

A Baranya megyei Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer elmúlt két éve sok kihívás elé állította a Csorba Győző Könyvtár munkatársait. A szolgáltatás elindítása nem volt egyszerű, de még ma is vannak olyan jellemző problémák, amelyek nehézséget okoznak a napi munka során. A területi és társadalmi egyenlőtlenségek egyértelműen meghatározzák a KSZR tevékenységét. A könyvtárak fokozottabb szerepvállalásával és szisztematikus könyvtárszakmai munkával ugyanakkor elérhetjük céljainkat, vagyis a kulturális javakhoz való minél szélesebb körű hozzáférést.

Témánk megértése szempontjából fontos, hogy elemezzük a körülöttünk lévő helyzetet, amely megmutatja, miért is mondható komplexnek az a kultúrákövetítői munka, amely sokszor nem csupán a könyvtári szolgáltatásokról szól.

Az Eurostat adataiból kiderül, hogy az Európai Unió húsz legszegényebb régiója között négy magyarországi régió is megtalálható, köztük a dél-dunántúli, amely magába foglalja Somogy, Tolna és Baranya megyét. Az Eurostat kimutatása szerint az egy főre jutó bruttó össztermék a régióban az európai uniós átlag 45 százaléka volt.¹ A másik véglet esetében, a leggazdagabb belső londoni régiónál ez a szám 325 százalék.

Ha rápillantunk a hazai vásárlóerő² alakulására, itt sem kapunk túl fényes képet a régióról, hiszen a legszegényebb magyar települések az északkeleti és a délnyugati országhatár közelében vannak. A számok azt mutatják, hogy egyértelműen nő a különbség a leggazdagabb és a legszegényebb hazai térségek között. A régió két példával is szolgál, ha a szélsőségekről van szó: míg a Tolna megyei Paks előlről, a Baranya megyei Alsószentmárton hátulról vezeti a települések listáját.³

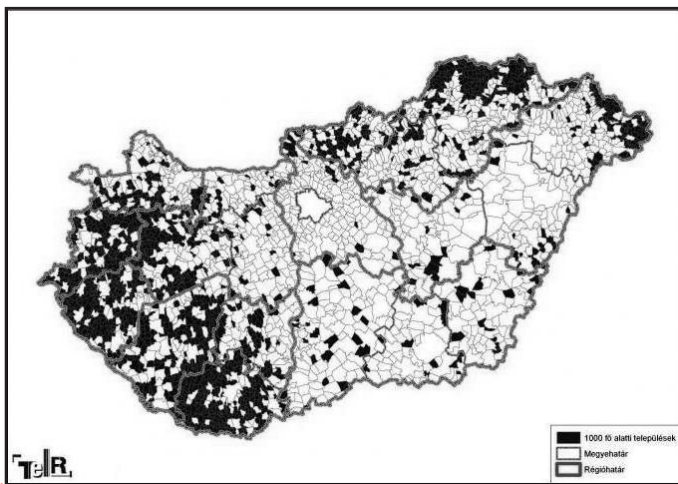
A területi egyenlőtlenségek, a leszakadó térségek problémái a rendszerváltozás óta csak fokozódtak Magyarországon. A 2007-ben meghatározott 33 leghátrányosabb kistérség közé három baranyai is bekerült (sásdi, sellyei, szigetvári, jómagam kettőben aktívan is tevékenykedtem a mozgókönyvtári, illetve KSZR-ellátásban.) A leghátrányosabb kistérségekben jellemzően nagyon kevés a munkalehetőség, alacsony a gazdaság teljesítmé-

nye és az infrastruktúra fejlettsége, magas az inaktívák és az alulképzettek aránya, gyenge az önkormányzatok, cégek, civilek forrásteremtő képessége.⁴ A tipikusan városhiányos, kistelepüléssel területek tartoznak ide.

A kistérségi közigazgatási szint közben megszűnt, a 2013 januárjától működésbe lépett járási szinten a legrosszabb mutatókkal a hegyháti és sellyei járások bírnak.⁵ A járások területi fejlettség alapján történő besorolása a társadalmi és demográfiai, a lakás- és élet-körülmények, a helyi gazdasági és munkaerő-piaci, valamint az infrastruktúra- és környezeti mutatókon alapszik. A kormány 105/2015. (IV. 23.) rendeletében⁶ meghatározta a kedvezményezett (korábban még hátrányos helyzetűként jelölt) településeket. A mutatószámok alapján Baranya megyében 174 ilyen tartozik ide. (A besorolásokon sok múltat, hiszen a lista alapja lehet az uniós és egyéb pályázati források elosztásának.)

Ezek a hátrányos helyzetű települések lényegében az összes ellátási térséget lefedik a megyében, vagy legalábbis érintik azokat. Ezekbe a térségekbe, településekre járnak rendszeresen a kollégáink. Az ellátott településeink száma jelenleg 283, ebből 58 helyen szolgáltatnak könyvtárbuszaink.

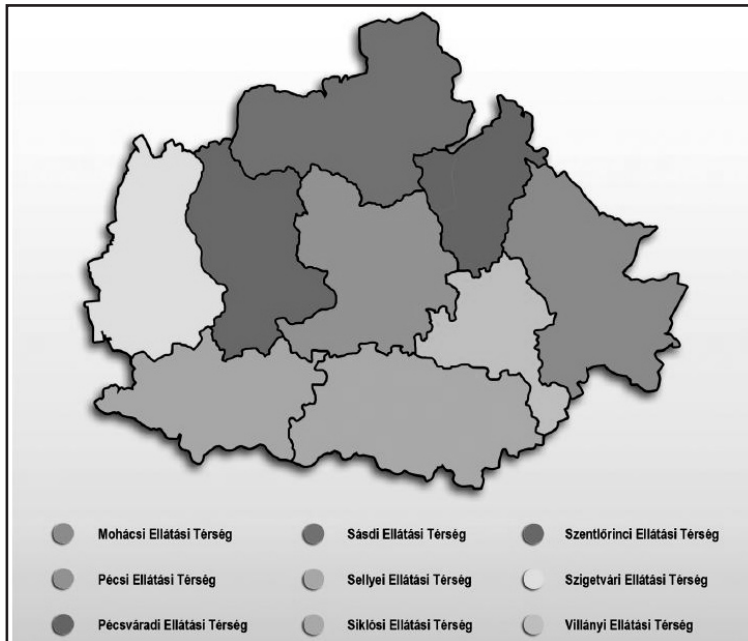
Baranya megye 301 településéből 91 település 199 fő alatti lakónépességű, míg 199 településen 200-499 fő a lakosság szám. A számok jól mutatják a megye elaprózottságát.



*Aprófalvas térségek Magyarországon
(Kép forrása: www.terport.hu)*

A jelen

Az 2015-ös év elején a Csorba Győző Könyvtár térségi referensei és a könyvtárbuszos munkatársaik saját térségükre, illetve a buszokra vonatkozóan SWOT-analíziseket készítettek, ezekből a „közös nevezőket” emelném ki, elsősorban a gyengeségekre, illetve a veszélyekre fókuszálva, hogy feladatainkat és felelősségünket is világosabban láthassuk.



A baranyai KSZR 9 ellátási térsége

A települések helyzete

Általános tapasztalat a *helyi közösségek hiánya*, a lakosság passzivitása. Különösen a megye déli részén található településekről mondható el, hogy ezek mintha zárványként élnék az életüket. Az infrastruktúra kiépítetlensége, a közutak minősége, a szolgáltatási szektor hiányosságai vagy akár az orvosi ellátás problémái csak nehezítik az ott élők mindennapjait. Jellemző az elvándorlás, a települések lakosságának folyamatos csökkenése, elöregedése. Ez nyilvánvalóan befolyásolja az olvasóközönség összetételét és számát is. A könyvtárbuszos települések között több olyan is akad, amelyek esetében feltűnő az olvasók teljes passzivitása vagy rendkívül alacsony száma. A településvezetők passzivitása is sokszor probléma (persze tisztelet a kivételnek), hiszen a polgármestereknek eljuttatott információ nem feltétlenül jut el mindig a könyvtárosokig, és ez sok esetben meghatározza a szolgáltatás minőségét is.

A szolgáltató hely humánerőforrása

Többször tapasztalható a szolgáltató helyen dolgozó kolléga *szakmai képzetlensége*, sőt ide kapcsolhatóak a *funkcionális analfabetizmus* és a *digitális írástudatlanság problémái*. A probléma kezelésére az év során két alkalommal invitáljuk könyvtárosainkat olyan tájékoztató napokra, amelyek témái között a szolgáltatás aktualitásai szerepelnek, illetve segítünk elsajátítani az internet alapszintű használatát. Ez a két alkalom nyilvánvalóan nem lehet elég, ezért javasoljuk részükre egy hosszabb képzés, esetleg rendszeres digitális kompetenciafejlesztő alkalmak kihasználását.

A könyvtárosok *fluktuációja* szintén kardinális problémája a rendszernek, hiszen a *szolgáltató helyek munkatársainak folyamatos változása* sokszor komolyan hátráltatja a szakmai munkát. A rendszerbe belépő kollégákkal minden alkalommal az alapoktól kell kezdeni a napi munka részletezését, betanítását. Több helyen kulturális közfoglalkoztatott látja el a feladatokat, de feltételezhető, hogy ő sem az állandóságot jelenti majd a foglalkoztatási programok folyamatos változásai miatt. A könyvtárosok bérezése sem megoldott sokszor, vannak megbízással foglalkoztatottak, de sok helyen önkéntesként tevékenykednek a helyi kollégák.

A kistélepüléseken dolgozó könyvtárosok végzettsége meglehetősen színes képet mutat. Az EMMI 39/2013. (V. 31.), a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer működéséről szóló rendelete szerint 2018 után a települési könyvtárosoknak minimum érettségivel kell rendelkezniük. Félő, hogy sokan ennek a követelménynek sem fognak megfelelni, mert a hátrányos helyzetű települések magasabb (legalább középfokú) végzettségű lakosai máshol próbálnak boldogulni, adott esetben elvándorolnak. A hátrányos helyzetű térségek szolgáltató helyein jelenleg is dolgoznak olyanok, akik nyolc általános iskolai végzettséggel sem rendelkeznek, esetleg csak az általános vagy a szakiskolát végezték el. A megyei könyvtár szakreferensei – talán nem nagy merészség kijelenteni – sok esetben valódi mentorként segítik a települések könyvtárosait; ez a szerep pedig több az „egyszerű” könyvtárosi munkánál.

Infrastruktúra és kommunikáció

A szolgáltató helyek informatikai eszközökkel való ellátása minden évben ütemezett, de a munkatársak számítógépei még mindig sok helyen nem megfelelő állapotúak. Továbbra is előfordul, hogy vannak települések, ahol az önkormányzat *nem gondoskodik az internet bekötéséről*, ilyenkor marad a személyes, a telefonos kapcsolattartás, a postai vagy egy másik e-mail címre küldött levél. Példaként említendő a szigetvári térség egyik települése, ahol 2015-ben továbbra sincsenek meg azok a technikai feltételek, amely biztosíthatják az internet bevezetését, így a helyi könyvtáros rendszeresen jár át a szomszédos településre megnézni az e-mail fiókját.

A kommunikáció nehézségeinél maradvány: vannak olyan települések, ahol nem mindig van a mobilhálózatoknak lefedettsége, ilyenkor a célravezető egy *sms* lehet, vagy megvárni a pillanatot, amikor a kolléga épp elérhető helyen tartózkodik.

Bár a KSZR-rendelet 2018-ig biztosít lehetőséget az abban felsorolt fejlesztések, követelmények megvalósítására, mégis úgy tűnik fel, hogy a szolgáltató helyek tekintetében jelenleg nagyon kevés az olyanok száma, amelyek már most valóban akadálymentesítettek. Kérdés, hogy a következő időszakban a településeknek milyen lehetőségeik, elsősorban forrásaik lesznek ezeknek a követelményeknek a realizálására.

Amíg a 2015 tavaszán megjelent KSZR ajánlás⁷ 80-100 négyzetmétert ír elő a szolgáltató helyek kívánatos alapterületének, addig a Pécsvaradi Ellátási Térségben (továbbiakban: ET) csupán két (!) olyan szolgáltató hely van, amely eléri a 80-at. A térség könyvtárai között találhatunk 16, 20, 25, 28, 30 vagy akár 50 négyzetméteres alapterületeket is. Ez a 80 négyzetméteres szám a többi térségben: Pécsi ET (1 db), Szentlőrinci ET (2), Mohácsi ET (6), Szigetvári ET (1), Sásdi ET (3), Sellyei ET (1), Villányi ET (0), Siklósi ET (4).

Baranyában tehát a 225 telepített könyvtárból az ajánlásnak mindösszesen húsz (!) szolgáltatóhely felel meg az előírt alapterület tekintetében. Közös tapasztalat, hogy a szű-

kös belső tér sokszor nem teszi lehetővé egy-egy könyvtári rendezvény megtartását sem, így többnyire a helyi közösségi épületbe, a művelődési házakba kerül át a szolgáltató hely rendezvénye.

A könyvtárbuszok

A Csorba Győző Könyvtár a megye 58 települését két könyvtárbusszal látja el. A könyvtárbuszos települések esetében számos helyen az önkormányzat a vállalt kötelezettségei ellenére *sem biztosítja a kontaktszemélyt*, aki a busz könyvtárosa és a helyi olvasók között tartja a kapcsolatot. Ez a tény sokszor hátráltatja a munkát, hiszen a településre érkező könyvtárbuszt adott esetben senki sem várja, így az nem tudja megkezdeni a szolgáltatást, illetve nagyon nehezen kapja meg a munkához szükséges hálózati áramforrást.

Több szakmai rendezvényen mutatták már meg a kollégák azokat az körülményeket, amelyek jellemzik Baranya déli részének útviszonyait. *A meglehetősen rossz minőségű mellékutak* többször komoly gondot okoznak a közlekedésben; előfordul, hogy egy-egy megbújó kátyú által okozott defekt vagy nagyobb csapadék-mennyiség esetén akár szolgáltatási napok is kimaradhatnak. A kátyús utak a buszok műszaki állapotán is sokat rontanak, rendszeresen az évközi javítások, kisebb-nagyobb alkatrészcsereik.

Rendezvények

A települési szolgáltató helyeken a rendezvények tekintetében intézményünk évente két rendezvény megszervezésében, lebonyolításában működik közre. A szervezés során többször fordul elő, hogy a települések ad hoc módon a rendezvény tervezett időpontja előtt csupán egy-másfél héttel jelzik, hogy mit is terveznek, ez a tény sokszor nehezíti a szervezést, a programok összehangolását. Előfordult, hogy települések vezetői a könyvtárossal való konzultáció nélkül igényelnek programot, így a kollégák kénytelenek „követni” az eseményeket.

A fentebb már említettekhez hasonlóan itt is megjegyzendő, hogy valódi problémát okoz a kis alapterületek miatti szűkösség, hiszen a rendezvényeket a művelődési házban vagy egy másik közösségi térben valósítják meg a helyiek és nem a szolgáltató helyen.

Állandó dilemma, hogy a szolgáltató megyei könyvtár által, az aktuális év elején összeállított rendezvénykijánló mennyire megfelelő tartalmában. A lista lényegében egész évben tesztelés alatt van, hiszen folyamatában tapasztaljuk meg, mennyire kelti fel a térségek szolgáltató helyeinek érdeklődését egy-egy verses-zenés gyermekműsor vagy előadói est.

Tapasztalataink szerint a valódi szórakoztató programokra nagyobb igény lenne, mint a kifejezetten olvasás- vagy könyvtár-népszerűsítő programokra. 2015-ben igyekeztünk tudatosan terelni a szolgáltató helyeket ebbe az irányba, de a folyamatos visszajelzésekből érezhető, hogy nagyobb lenne az igény a könnyedebb, inkább populárisabb, zenés-dalos előadásokra.

Az elképzelések szerint a 2016-os kijánlásunkba több olyan előadás is kerül majd, amely kifejezetten a helyiek életminőségének javításához járulhatna hozzá. Ismeretterjesztő és a mindennapi életet is megkönnyíthető előadásokat is fel fogunk ajánlani a településeknek.

Konklúzió

Két év taópszatlatainak birtokában kijelenthető, hogy a KSZR indulásakor, 2013-ban megfogalmazott célokat csakis aprólékos munkával lehet elérni. A feladatok sokrétűsége, a dokumentumszolgáltatás, a szolgáltató helyek fejlesztései, a rendezvények szervezése, és a – talán a legfontosabbnak mondható – személyes kapcsolattartás, a helyiek segítése mind-mind szükségessé teszi a szívós munkát. A könyvtárak társadalmi szerepvállalásának erősítése fontos szempont, hiszen a kulturális javakhoz való egyenlő hozzáférést a KSZR segítségével (is) biztosítani kell. A leszakadó térségek problémái, a területi és kulturális esélyegyenlőtlenségek meghatározzák az ott élők jövőjét. Nekünk, könyvtárosoknak törekednünk kell arra, hogy minél több potenciális olvasót szólítsunk meg és érjünk el a szolgáltatásokkal. Ez nem megy egyik napról a másikra, minden bizonnyal a 2018-ig jelzett rövid táv sem lesz elég valamennyi cél elérésére.

A folyamatosan változó világ újabb és újabb kihívásokkal szembesíti a könyvtárosokat és az olvasókat. A könyvtári rendszer intenzív működtetése és fejlesztése szükséges ahhoz, hogy az olvasók tájékozódási pontként tekinthessenek a könyvtárakra, ahol releváns, segítő választ és információt kaphatnak mindennapi kérdéseikre, és szélesíthetik általános műveltségüket, ami a hatékonyan működő demokráciának is fontos feltétele.

(Elhangzott a KSZR-Műhelynapok debreceni konferenciáján 2015. szeptember 29-én.)

IRODALOM

A Baranya megyei Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer. Pécs, Csorba Győző Könyvtár, 2015
Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer – ajánlás. EMMI, 2015.

JEGYZETEK

1. http://index.hu/gazdasag/2015/05/21/eu_regiok_legszegeyebb/ (Letöltés: 2015. szeptember 20.)
<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6839731/1-21052015-AP-EN.pdf/c3f5f43b-397c-40fd-a0a4-7e68e3bea8cd> (Letöltés: 2015. szeptember 20.)
2. A vásárlóerő az adózás után egy főre jutó, rendelkezésre álló, elméletileg elkölthető jövedelmet jelenti (beleértve bármilyen állami juttatást).
3. <http://www.bama.hu/baranya/gazdasag/vasarloero-a-leggazdagabb-paks-a-legszegeyebb-alsoszentmarton-581064> (Letöltés: 2015. szeptember 24.)
4. Csibe András – Jakobi Ákos (2009) A 33 LHH kistérség NFT-s és ÚMF-T-s fejlesztési forrásszerző teljesítményének néhány sajátossága.
5. 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet A kedvezményezett járások besorolásáról
6. 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről
7. Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer – ajánlás 4. p.

Szeifer Csaba